

Adriaan Soeting

Moeten buitenstaanders buiten blijven?

Vertaalproblemen bij Marcus 4: 11-12

Het christendom is een religie van inclusie, en niet van exclusie. Iedereen die erbij wil horen, kan er ook bij horen. Toch lijkt het erop dat in Marcus 4: 11-12 Jezus zegt dat hij zijn gelijkenissen gebruikt als een soort geheimtaal: alleen zijn volgelingen zullen begrijpen wat hij bedoelt, en buitenstaanders zullen er niets van snappen. Maar kan dat echt de bedoeling zijn geweest?

Dr. A.G. Soeting is emeritus predikant en medewerker van Interpretatie.

Zij die buiten blijven staan krijgen alles te horen in gelijkenissen
'opdat ze scherp zien, maar geen inzicht hebben, opdat ze goed horen, maar niets begrijpen, anders zouden ze zich bekeren en vergeving krijgen'.

Het zou toch kunnen gebeuren dat een buitenkerkelijke in de Bijbel wil lezen en daarbij het Evangelie volgens Marcus uitkiest. Natuurlijk zullen vele teksten vragen oproepen. Deze lezer zal echter vreemd opkijken als hij¹ na enkele hoofdstukken bij een tekst komt waarin hij zichzelf als buitenstaander herkent en waarin hij zich op heel negatieve wijze voelt aangesproken. Hij heeft net in het vierde hoofdstuk een verhaal gelezen, de 'Gelijkenis van de zaaier', Marcus 4: 1-10. Daarop volgt dan de uitspraak dat dit verhaal is verteld opdat buitenstaanders de eigenlijke boodschap niet verstaan, "opdat zij zich niet bekeren en hun vergeven worde"² (Mc. 4:12).

Nu bestaat er in vele religies zoiets als een *disciplina arcana*, een geheimleer, die voor buitenstaanders verborgen wordt gehouden. Maar is daarvan sprake in het evangelie? Zeker niet in het Evangelie naar Marcus. Het motto daarvan staat in het begin: 'Kom tot inkeer en hecht geloof aan dit goede nieuws', of in de oudere vertaling: 'Bekeert U en gelooft het evangelie' (Mc. 1:15, NBG '51). Die boodschap predikte Jezus in het openbaar. En een 'geheime leer' zou in tegenspraak zijn met Marcus 7:14, waar Jezus tot de menigte predikte: 'Luister allemaal naar mij en kom tot inzicht'.

Was het werkelijk de bedoeling dat Jezus zo predikte dat de buitenstaanders het niet zouden verstaan? Bij een bevestigend antwoord komt dan toch onmiddellijk de gedachte bij je op dat hij dan net zo goed of beter in het openbaar had kunnen zwijgen en zijn boodschap binnenshuis in de intieme kring van zijn volgelingen had kunnen uitdragen, zoals dat in het vorige hoofdstuk, Marcus 3, gebeurde. Maar heeft Jezus werkelijk gezegd wat je bij eerste lezing zou opmaken?

Voor ik op die vraag inga, wil ik eerst iets zeggen over de achtergrond van de tekst Marcus 4: 11-12.

Marcus 4:11-12

De gewraakte woorden staan tussen twee afgeronde bijbelgedeelten. In het voorafgaande, Marcus 4:1-10, wordt de gelijkenis verteld. In Marcus 4: 13-20 volgt de uitleg door Jezus zelf gegeven. Bijna alle geleerden zijn het erover eens, dat de tussenliggende verzen 11-12 niet de woorden van Jezus weergeven. Zij vormen een invoeging. Dat wil zeggen, niet een latere invoeging van de hand van een kopiist, maar van de auteur van het evangelie. Prof. J. Lambrecht toonde in een interessant artikel³ aan, dat Marcus zelf deze invoeging 'redigeerde' en daarmee het verhaal schakelde aan de uitleg ervan. Marcus schreef in de jaren 70 van de eerste eeuw en hij had maar al te zeer te maken met de tegenstand van velen, waaronder die van de bijbelgeleerden van zijn dagen. Marcus onderstreepte de scheiding en tekende met enige scherpheid de tegenstelling tussen gelovigen en niet-gelovigen.

Vers 11 is een enigszins vrije versie van Jesaja 6:9-10. Jesaja kreeg van God de opdracht: 'Maak de oren van dit volk doof en doe zijn ogen dichtklevan, opdat het met zijn ogen niet zie en met zijn oren niet hore en opdat zijn hart niet versta, zodat het zich niet bekeert en genezen worde' (NBG '51). Aan het slot van Jesaja 6 wordt echter toch gesteld dat een deel van het volk behouden zal worden. Marcus citeert de woorden van Jesaja 6, maar enigszins vrij. Reeds lang geleden hebben T.W. Manson⁴ en Joachim Jeremias⁵ onderkend, dat Marcus niet de Hebreeuwse tekst van Jesaja citeerde, noch de Griekse vertaling daarvan, maar de Targoem, de Aramese vertaling die in de synagoge tijdens de diensten werd gelezen na de voorlezing van de Hebreeuwse tekst. In de eerste eeuw verstonden vele Joden geen Hebreeuws meer en daarom was een overzetting in de toenmalige volkstaal, het Aramees, noodzakelijk geworden. Die Aramese vertaling heet Targoem. De Targoem wijkt in Jesaja 6:10 enigszins van de Hebreeuwse tekst af. Er staat daar bijvoorbeeld 'vergeven' in plaats van 'genezen'. Die afwijkingen heeft Marcus overgenomen. Belangrijker is dat het Hebreeuwse voegwoord voor 'opdat', *pèn*, in de Targoem niet is weergegeven.

De 'finalisten'

Marcus 4:11 begint met het woordje 'opdat': 'opdat

¹ Ik bedoel met 'hij': 'hij of zij', maar kan natuurlijk niet steeds die drie woordjes herhalen. Ik gebruik het manlijk voornaamwoord, want 'lezer' is een manlijk zelfstandig naamwoord.

² Ik maak gebruik van de Nieuwe Bijbelvertaling (NBV) en van de oudere, de vertaling van het Nederlands Bijbelgenootschap 1951. Wanneer ik de laatstgenoemde citeer zoals hier duid ik dat aan met NBG '51.

³ J. Lambrecht., 'Redaction and Theology in Mk. IV' in: M. Sabbe, *L'Évangile selon Marc. Tradition et rédaction*, Leuven 1974, 269-307.

⁴ T.W. Manson, *The Teaching of Jesus*, Cambridge 1931, blz. 77.

zij scherp zien, maar geen inzicht hebben'. 'Opdat' is in het Grieks 'hina' en dat heeft, om een grammaticale term te gebruiken, finale betekenis, dat wil zeggen: doelgericht.

De gelijkenissen worden verteld met het doel dat zij niet begrepen worden door buitenstaanders. Nu is de finale betekenis van het voegwoord *hina* dikwijls afgezwakt. Om te beginnen door een andere evangelist, door Matteüs. Matteüs heeft de tekst van Marcus overgenomen, maar het woordje *hina*, 'opdat', vervangen door *hoti*, 'omdat' (Mat. 13:13). Verschillende geleerden beweren, dat *hina* in Marcus 4:12 ook die causale betekenis kan hebben. Causaal, dat is: reden gevend. Dan zou de betekenis van de tekst zijn: Jezus bracht zijn boodschap in gelijkenissen, omdat de buitenstaanders nu eenmaal ziende blind zijn en horende doof. Maar andere geleerden willen van die afzwakking niets weten. Vooral de nieuwtestamentici die meewerkten aan het grote *Wörterbuch zum Neuen Testament* wijzen iedere afzwakking af. *Hina* betekent 'opdat' en daarmee uit. Een van hen, Prof. Stauffer, stelde⁶: door dergelijke afzwakking verliest de tekst zijn scherpte, zijn skandalon – dat is: iets waaraan mensen zich ergeren en zich daardoor afwenden, tot hun eigen nadeel. Jezus was tenslotte gekomen, aldus Stauffer, om bij de mensen geloof te wekken of hen juist naar goddelijke voorbestemming te verharderen. Daarom moet het woordje *hina* in finale zin worden opgevat: Jezus vertelde de gelijkenissen met het doel dat mensen

zich verharderen tegen het evangelie. De verharding van een deel der toehoorders is gelegen in Gods raadsbesluit. Ook andere auteurs van het *Woordenboek* uiten zich op dergelijke wijze. Zo Hauck⁷: Jezus had de bedoeling voor buitenstaanders de kennis van het heil te verhullen, opdat op die manier het volk zich zou verharderen, waardoor het rijp werd gemaakt voor het gericht van God! Ook Conzelmann⁸: Wij moeten eraan vasthouden, dat het de bedoeling is van God dat de buitenstaanders de boodschap niet zouden verstaan (sic!). Maar zou in Marcus 4:11-12 werkelijk al de predestinatie worden geleerd, Gods voorbeschikking van de mensen, de één ten goede en de ander ten kwade?

Andere mogelijkheid

Van oudsher heeft men zich tegen de scherpte van de letterlijke zin van de woorden Marcus 4:11-12 verzet. Er zijn tal van voorstellen gedaan voor een andere interpretatie van het voegwoord *hina*. Ik zal ze niet alle opsommen, maar kies de interpretatie die ik het meest aannemelijk vind. Lührmann⁹ is van mening dat *hina* in Marcus 4:12 niet finaal is bedoeld. Hij verwijst naar Marcus 9:12, waar *hina* evenmin finaal is gebruikt: 'over de Mensenzoon staat toch geschreven dat (*hina*) hij veel moet lijden...'. Het gaat volgens Lührmann niet om het doel van de gelijkenissen, maar om de beschrijving van de tegenstelling tussen de volgelingen van Jezus en hen die buitenstaan. *Hina* heeft in Marcus 4:12 dan de betekenis

Foto: Anton Sinke

⁵ J. Jeremias, *Die Gleichnisse Jesu*, Göttingen 1984¹⁰, blz. 13 v.

⁶ E. Stauffer, *TWNT III*, 324, 328.

⁷ F. Hauck, *TWNT V*, 754. Hauck schrijft in zijn eigen commentaar: 'De buitenstaanders ontvangen geen kennis van het heil, omdat hun de gehele verkondiging van het Koninkrijk slechts in raadsels ten deel valt, waarmee zij vanwege hun innerlijke vervreemding van het heil niets weten aan te vangen. Dat beantwoordt aan de wil van God, die hun het onheil langs deze weg toebrengt' (sic!), *Das Evangelium des Markus* [THzNT II, Leipzig 1931, blz. 54.

⁸ H. Conzelmann, *TWNT V* 892.

⁹ D. Lührmann, *Das Markus-evangelium* [HzNT 3], Tübingen 1987, blz. 86

van: '... (zoals geschreven staat) dat...'. De vertaling NBG '51 vertaalde inderdaad hina door 'dat'.

Ook bij het slot van vers 12 doet zich een moeilijkheid voor. NBG '51 heeft hier 'opdat zij zich niet bekeren en hun vergeven worde'. Hier gaat het om het voegwoord *mèpote*, dat als regel 'opdat niet' betekent. De NBV heeft hier de finale betekenis vervangen door een consecutieve, dat wil zeggen: een gevolg aanduidende betekenis, 'anders zouden ze zich bekeren en vergeving krijgen'.

Mij lijkt de interpretatie van P. Lampe¹⁰ aannemelijk. Lampe wijst op 1 Tess 3:5, 'ik zond Timoteüs om mij te vergewissen van uw geloof, of de verzoeker u misschien verzocht had...' (NBG '51); hier is een eender voegwoord weergegeven met 'of misschien'. Als wij het voegwoord in Marcus 4:12 net zo vertalen krijgen we: 'of zij zich misschien (niet) zouden bekeren en vergeving krijgen'. Dat was toch de boodschap van Jezus zoals is aangegeven in het begin van het evangelie: 'Bekeert u en geloof het evangelie' (NBG '51).

Hebreeuwse ironie

Er is nog iets waarmee we rekening moeten houden: de stijl van oosterlingen van vele eeuwen geleden is natuurlijk anders dan die van westerlingen in het heden. Voor velen zal het nu als een overdreven vergelijking klinken als Jezus het heeft over een kameel die niet door het oog van een naald kan gaan of over een balk in het eigen oog tegenover de splinter in dat van de naaste. Gestel nu, dat we het voegwoord *hina* waarmee Marcus 4:12 begint toch in finale zin zouden moeten nemen, dan bracht Jezus zijn boodschap dus in gelijkenissen, opdat buitenstaanders zich niet zouden bekeren. Dat is toch even merkwaardig, om niet te zeggen naar menselijk inzicht onredelijk, als de opdracht die God aan Mozes gaf om de Farao te vragen de Israëlieten te laten gaan, - en dan zegt God in Exodus 7:3, 'Ik zal ervoor zorgen dat Farao hardnekkig weigert'. Hier is echter sprake van een Hebreeuwse wijze van zeggen, waarbij het resultaat, het negatieve onverhoopte resultaat op ironische wijze als doel wordt gesteld¹¹. Dat resultaat wordt ironisch beschreven in de vorm van een besluit, terwijl het in wezen om een verzuchting gaat: God sprak: Ga de Farao vragen het volk te laten gaan, maar het resultaat zal wel wezen dat hij het volk niet laat gaan...

Jezus bracht zijn boodschap in aanschouwelijke gelijkenissen, maar het resultaat zal wel zijn dat buitenstaanders zich niet bekeren...

Jezus had zich stellig verheugd, als zij het wel hadden gedaan en geen buitenstaanders waren gebleven.

¹⁰ P. Lampe, 'Die markinische Deutung des Gleichnisses vom Sämänn', ZNW, 65 (1974) 140-150.

¹¹ A.H. McNeill, *The Gospel according to St. Matthew*, Londen 1915; de Synodale Vertaling (1866) geeft reeds de aantekening: "de uitkomst wordt hier [...] voorgesteld als doel dier gelijkenissen".

Kerk en Wereld Lezing over religie en internetgemeenschappen

12 juni 2009

De afgelopen jaren is het aantal sites dat zich richt op religie en spiritualiteit ongelooflijk gegroeid. Mensen bezoeken die sites voor informatie over religieuze zaken, om meningen met elkaar uit te wisselen over geloof en spiritualiteit, over geloof en maatschappij en/of om een e-pastor te ontmoeten.

Om enkele voorbeelden te noemen van bekende Nederlandse sites op dit gebied: *rorate*, *zinweb*, *ikon-pastoraat*, en *katholiek leven*. Dit zijn websites die intensief worden bezocht. De groei van religieuze websites roept tal van vragen op. Want wat hebben die sites nu voor invloed op de christelijke traditie en vooral: wat zijn de gevolgen van deze internetgemeenschappen op gemeenschapsvorming? Is het geen paradox om van een 'gemeenschap' te spreken als ieder thuis achter het scherm zit? Is er dan sprake van een 'zinstichtend' verband? Kunnen de internetgemeenschappen de teruglopende kerkgemeenschappen gaan vervangen?

Tijdens de lezing willen we ingaan op deze vragen en in het bijzonder kijken naar de uitdagingen en kansen van deze ontwikkelingen voor het kerk-zijn in deze tijd.

Leo Fijen, tv-presentator bij KRO/RKK, is gevraagd vanuit journalistieke hoek te spreken over internetgemeenschappen. Inez van der Spek, theoloog en cultuurwetenschapper, spreekt over dit onderwerp vanuit theologische hoek. Na deze twee lezingen, afgewisseld door enkele filmpjes over religieuze websites, volgt een kort debat.

Datum: 12 juni 2009, 15:00-17:00 (na afloop borrel)

Locatie: De Balie

Kleine Gartmanplantsoen 10

1017 RR Amsterdam

Deelname is gratis, aanmelden via j.koehler@kerkenwereld.nl (naam en adres vermelden)

Website: www.kerkenwereld.nl